TO 100 ANNIVERSARY OF OUTSTANDING SCIENTIST-CRIMINALIST MIKHAIL VASILYEVICH SALTEVSKYI

Kliuiev O. M.

The paper describes creative and life path of Doctor of Law, Professor M. V. Saltevskyi (08.11.1917–23.08.2009) – an outstanding Ukrainian scientist-criminalist, one of the founders of the Kharkiv forensic science school. The paper focuses on the practical contribution of M. V. Saltevskyi to the development of forensic studies of the Kharkiv Research Institute of Forensic Examinations. During his work at the Institute, he proved himself to be a talented expert and scientist; his active life position was realized in the personal execution of a considerable number of complex and unusual examinations, in the preparation of publications and inventions (three author's certificates on inventions, new methods of measuring photography and identification of sound recording devices, improvement of forensic metric camera FSM-1 construction, etc.). As an experienced forensic expert, M. V. Saltevskyi participated in the inspections of places of incidents, investigative experiments, court sessions. Each of these events was conducted with creative inspiration and responsibility. He successfully combined scientific, methodical and expert work, assisting employees of law enforcement agencies, prosecution offices, courts. The powerful contribution of professor M. V. Saltevskyi to development of the general theory of criminalistics, the theory criminalistic identification, separate criminalistic theories, criminalistic technics, criminalistic tactics and methods of investigation of separate kinds of crimes. The brightest pages of formation and development criminalistics in Ukraine and far behind its limits are connected with his name. Numerous publications of the scientist have not lost their actuality to this day, still being in demand by criminalistic scientists, forensic experts-practitioners, employees of law enforcement bodies and other institutions. The scientific heritage of Professor M. V. Saltevskyi largely determines the current trends of the scientific research in the Criminalistics and Forensic Expertise.

Keywords: outstanding scientist, Criminalistics, forensic examination, criminalistic identification theory, criminalistic tactics, criminalistic technics, forensic acoustics.

УДК 343.982

***В. М. Шевчук**, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

ВПЛИВ НАУКОВИХ ІДЕЙ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розглянуто життєвий шлях, наукову, викладацьку, судово-експертну та громадську діяльність загальновідомого як в Україні, так і за кордоном професора М. В. Салтевського, видатного вченого минулого століття й наукової сучасності. Досліджено вплив його наукових ідей на розвиток криміналістики та судової експертизи. Висвітлено діяльність відомого науковця як одного із фундаторів вітчизняної криміналістичної науки, за-

© Шевчук В. М., 2017

сновника наукової школи в криміналістиці, прослідковано широту діапазону та коло його професійних, наукових інтересів як талановитого дослідника, новатора й генератора наукових ідей. Досліджено його вагомий внесок у розвиток загальної теорії криміналістики, теорії криміналістичної ідентифікації, окремих криміналістичних теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів. Проаналізовано наукові праці вченого і його вплив на становлення й розвиток сучасної криміналістики та судової експертизи.

Ключові слова: криміналістична наука, судова експертиза, професор М. В. Салтевський, один із засновників наукової школи в криміналістиці, криміналістична акустика.

8 листопада 2017 р. виповнилося 100 років від дня народження доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, провідного фахівця в галузі криміналістики та судової експертизи Михайла Васильовича Салтевського.

Професор М. В. Салтевський є одним із фундаторів криміналістичної науки, новатором і генератором наукових ідей. Становлення й розвиток криміналістики в Україні та колишньому СРСР тісно пов'язані з ім'ям видатного науковця-криміналіста. Слід зауважити, що у формування кожного розділу криміналістики Михайло Васильович зробив свій вагомий науковий внесок. У зв'язку з цим слушним є висловлювання патріарха криміналістики Р. С. Бєлкіна стосовно того, що М. В. Салтевський безперечно є одним із провідних криміналістів як України, так і держав пострадянського простору, ураховуючи величезний внесок науковця у розвиток криміналістичної науки[1].

Видатний учений-криміналіст, славетний педагог, мудрий учитель і наставник, прекрасна людина й надійний друг пройшов непростий, проте яскравий і цікавий життєвий шлях, поєднуючи любов до родини, людей і життя, наукову принциповість, професіоналізм, педагогічну майстерність високого рівня та безліч інших талантів і якостей. Можна пригадати слова Йоганна Вольфганга фон Ґете, що спогади про чудових людей породжують у нас дух роздумів. Вони виникають перед нами, як заповіти всіх поколінь.

М. В. Салтевський народився 8 листопада 1917 р. у селі Григорівка Новосибірської області. Після закінчення школи навчався в медичному технікумі в м. Томськ. У 1936 р. поступив на фізико-математичний факультет Томського державного вчительського інституту, який успішно закінчив у 1940 р. До війни працював у середній школі вчителем фізики та математики.

У червні 1942 р. Михайло Васильович добровольцем пішов на захист Вітчизни – рядовим 104-го Запасного стрілецького полку 39-ї Запасної бригади Сибірського військового округу. У липні 1942 р. старший сержант

[1] *Белкин Р. С.* История отечественной криминалистики. М.: НОРМА, 1999. С. 377.

М. В. Салтевський був направлений на фронт як командир відділення артилерійської розвідки 91-го Окремого артилерійсько-кулеметного батальйону в 16-й укріпрайон під Ленінградом. Михайло Васильович у складі Ленінградського, 2-го та 1-го Білоруських фронтів бере участь у проведенні ряду бойових операцій, форсуванні річок Нарва, Вісла, Одер. Він безпосередньо брав участь у звільненні Варшави, штурмував Берлін.

Михайло Васильович Салтевський нагороджений 14-ма державними нагородами, у тому числі орденами «Червоної зірки», «Вітчизняної війни» II ступеня, «За мужність», а також медалями «За відвагу», «За оборону Ленінграда», «За звільнення Варшави», «За взяття Берліну», «За перемогу над Німеччиною», ювілейними медалями у зв'язку з Перемогою у Великій Вітчизняній війні.

Після війни колишній розвідник, фронтовик Михайло Васильович Салтевський приїздить до Харкова та присвячує себе відповідальній і складній роботі судового експерта, пройшовши шлях від наукового співробітника до завідувача лабораторії Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (ХНДІСЕ). У 1948 р. М. В. Салтевський вступив і в 1951 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Близько десяти років він очолював у ХНДІСЕ відділ фото-фізичних досліджень, є автором декількох винаходів. За час роботи в інституті він особисто проводив особливо складні судові експертизи, безпосередньо брав участь в оглядах місць подій, слідчих експериментах, судових засіданнях, успішно поєднував наукову, навчально-методичну та експертну роботу, надавав допомогу практичним працівникам.

Першим важливим кроком у науковій біографії М. В. Салтевського стала дисертаційна робота «Криміналістичне дослідження замків і пломб у судовій експертизі» (Харків, 1956). Творчий потенціал, працьовитість і цілеспрямованість дозволили йому під керівництвом видатного вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова в 1956 р. блискуче захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук[1], і в 1957 р. йому було вже присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

Із 1962 по 1971 р. науково-педагогічна діяльність М. В. Салтевського пов'язана з кафедрою криміналістики Харківського юридичного інституту, де він працював доцентом (1962), виконував обов'язки завідувача кафедри (1965), працював професором кафедри криміналістики. У 1970 р. успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теоретичні основи встановлення групової належності в судовій експертизі (методологічні та правові проблеми)»[2]. Із 1971 по 1979 р. – завідувач кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР, а з 1979 по 1988 р. Михайло Васильович продовжив працювати на цій самій

[1] *Салтевский М. В.* Криминалистическая экспертиза замков и пломб в судебной экспертизе: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харьков, 1956. 13 с.

[2] *Його ж.* Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». Харьков, 1969. 40 с.

кафедрі професором (тоді ж йому було присвоєно звання полковника внутрішньої служби Міністерства внутрішніх справ СРСР).

Із 1988 по 1996 р. М. В. Салтевський працював професором кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1996 р. він очолив лабораторію «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі із злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. У 1998 р. М. В. Салтевському було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Із 2003 по 2006 р. Михайло Васильович – професор кафедри криміналістики Національного університету внутрішніх справ України (м. Харків), а з 2006 по 2009 р. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського економіко-правового університету.

Відповідальне ставлення до своїх обов'язків, сувора внутрішня дисципліна, напружена творча діяльність допомогли М. В. Салтевському, від природи обдарованій людині, стати видатним ученим, присвятивши своє життя науково-педагогічній і практичній діяльності, інтереси якого були звернені до вирішення важливих наукових проблем криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу.

Вагомим є внесок професора М. В. Салтевського в розвиток загальної теорії криміналістики, теорії криміналістичної ідентифікації, окремих криміналістичних теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів. Цей неповний перелік основних питань показує спрямованість його наукових інтересів на розроблення найважливіших розділів криміналістики й судової експертизи. М. В. Салтевський є одним із фундаторів вітчизняної криміналістичної науки. Із його ім'ям пов'язані найяскравіші сторінки становлення й розвитку криміналістики в Україні та далеко за її межами.

У криміналістиці особливий науковий інтерес у 60–70-ті рр. XX ст. набувають наукові дослідження загальних і окремих питань теорії криміналістичної ідентифікації. Саме цій проблематиці М. В. Салтевський спеціально присвячує свою докторську дисертацію. Актуальність такого напряму наукових досліджень на той час була очевидною й обумовлювалася декількома чинниками. По-перше, теорія криміналістичної ідентифікації історично стала першою окремою криміналістичної теорією, яка виступала не як сума окремих теоретичних побудов, а як систематизоване знання, як упорядкована система понять. Така систематизація відкривала перспективи подальших наукових досліджень. По-друге, у міру формування цієї теорії ставала дедалі очевиднішою її важлива методологічна роль у криміналістиці та її практична значущість[1]. Сутність ідентифікації М. В. Салтевський розглядає у світлі теорії інформації, указуючи, що вона полягає у встановленні тотожності шляхом збирання й оцінювання інформації, кількість і якість якої є мірою надійності ідентифікації. Він доводить, що криміна-

[1] *Салтевский М. В*. Объекты идентификации и установления групповой принадлежности. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1965. Вып. 2. С. 92–98.

лістична ідентифікація – це специфічний метод, що дозволяє виконувати вузькі ідентифікаційні завдання, сутність яких зводиться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, що має стійку зовнішню форму[1]. Тому докторську дисертацію М. В. Салтевського й низку робіт, присвячених дослідженню теорії криміналістичної ідентифікації, слід віднести до наукових досліджень, які мають загальнотеоретичне та методологічне значення для криміналістики.

У зв'язку зі значним зростанням теоретичних досліджень із криміналістики й розширенням використання її досягнень у боротьбі зі злочинністю в 60–70-ті рр. XX ст. виникла необхідність більш глибокого дослідження природи, предмета, системи та інших вихідних положень криміналістичної науки. Значний внесок у вирішення таких складних наукових завдань було зроблено професором М. В. Салтевським. Починаючи з 1970 р., Михайло Васильович підготував і видав цикл робіт, присвячених дослідженню комплексу проблем сучасної методології й теорії криміналістики, у яких він із позицій методології науки та теорії наукознавства, з урахуванням результатів аналізу великої кількості літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, а також спираючись на дані судово-слідчої практики, зробив суттєвий внесок у розроблення цілісної концепції загальної теорії криміналістики та окремих криміналістичних теорій[2].

Наукові праці професора М. В. Салтевського, його найважливіші висновки про загальну теорію криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, систематику та інші основоположні категорії криміналістичного наукового знання суттєво уточнили уявлення про предмет криміналістики та відкрили ряд нових напрямів у її розвитку.

Вагомим є внесок професора М. В. Салтевського в розвиток окремих галузей криміналістичної техніки, зокрема, судової фотографії, одорології,

---

[1] *Салтевский М. В*. Идентификация и информация. *Правоведение*. 1965. № 3. С. 84–90.

[2] *Салтевский М. В*. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики. *Труды Киев. высш. шк. МВД СССР*. 1972. Вып. 6. С. 202–212; *Його ж*. Методологические проблемы измерения в доказывании: материалы теорет. конф. по итогам науч.-исслед. работы проф.-преподавательского состава за 1972 г. / Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев, 1973. С. 93–102; *Його ж*. Основы общей теории советской криминалистики. *Методологические основы науки криминалистики. Криминалистическая техника*: учеб. пособие/В. Г. Лукашевич, Н. К. Кузьменко, М. В. Салтевский и др.; под ред. М. В. Салтевского; Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев, 1985. С. 9–11; *Його ж*. Предмет, система и задачи советской криминалистики. Криминалистика в системе научного знания. Там само. С. 5–9; *Його ж*. Методологические основы науки криминалистики. *Специализированный курс криминалистики*: учеб. для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе сред. спец. юрид. образования / В. П. Бахин, Р. С. Белкин, П. Д. Биленчук и др.; отв. ред. М. В. Салтевский; Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев, 1987. С. 18–39; *Його ж*. Методологічні засади криміналістики. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. для вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2005. С. 14–54.

судової акустики, слідознавства, у цих напрямах наукових досліджень Михайло Васильович був піонером серед вітчизняних криміналістів. Він розробив прийоми вимірювальної фотозйомки, стояв біля витоків зародження криміналістичної одорології та акустики, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці[1] та ін. Серед наукових праць в означених наукових напрямах слід назвати такі: «Измерительная фотосъемка в следственной практике» (1975); «Криминалистическая одорология. Работа с запаховыми следами» (1976); «Следы человека и приемы использования их для получения информации техническими средствами на предварительном следствии» (1980); «Криминалистическая идентификация диктора по характеристикам речевого сигнала» (1984); «Судебно-фонетическая экспертиза и ее современные возможности» (1990); «Звуковые следы – новое средство доказывания по уголовным делам» (1990); «Теория и практика использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений» (1991, у співавт.); «Запаховые следы в следственной практике» (1991); «Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности» (1993, у співавт.); «Судова акустична експертиза: поняття, об'єкти, підготовка матеріалів» (1998); «Проблемы метрологического обеспечения криминалистического исследования магнитных сигналограмм» (1999); «Криміналістична фотографія та відеозапис: основи методики викладання» (2007, у співавт.) та ін. Ці наукові напрями були конкретизовані та розвинуті в кандидатських та докторських дисертаціях його учнів.

Особливу увагу професор М. В. Салтевський приділяв дослідженням новітніх перспективних напрямів криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, комп'ютерної інформації – «Осмотр компьютерных средств на месте происшествия» (1999); «Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ» (2000); «Информационные отношения и проблемы их правового регулирования» (2002), «Электронные документы в современной теории доказательств» (2003), актуальним проблемам дослідження інструментальної детекції вербальної інформації в судовій практиці – «Проблемы инструментальной детекции вербальной информации» (2008) та ін.

Професор М. В. Салтевський публікує низку підручників, у яких узагальнено більше ніж піввіковий досвід як практичної, так і наукової його діяльності, що дало змогу викласти нові погляди на сутність криміналістики як навчальної дисципліни: «Криминалистика в современном изложении юристов» (1997); «Криміналістика» (ч. 1, 1999); «Криміналістика» (ч. 2, 2001); «Криміналістика (у сучасному викладі)» (2005) та ін. У цих роботах

[1] *Салтевський М. В.* Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені зап. Таврій. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2009. Т. 22(61). № 2. С. 307–312.

і деяких інших спостерігається перехід від традиційного висвітлення сутності змісту криміналістики до інформаційно-діяльнісного, за яким події, явища й процеси розглядаються з позиції того, як усе виникло, розвивалося, відобразилося в матеріальному середовищі, які джерела інформації сформувалися і як необхідно діяти професіоналу при запобіганні, виявленні, розкритті й розслідуванні сучасних злочинів у сформованому інформаційному полі. Інформаційно-діяльнісний підхід пронизує всі роботи й це правильний науковий шлях, тому що він є найбільш наближеним до реалій життя, тобто цією моделлю зроблений ще один значний крок до зближення теорії й практики, що само по собі має важливе значення. Р. С. Бєлкін підручник М. В. Салтевського «Криминалистика в современном изложении юристов» (1997) назвав «оригінальною роботою в криміналістиці»[1].

Певний науковий інтерес мають пропозиції професора М. В. Салтевського щодо розширення рамок традиційної системи науки криміналістики й уведення в її систему нових елементів. Як зазначає Михайло Васильович, останнім часом спостерігається тенденція до зростання обсягу сучасних криміналістичних знань, тому із розвитком науки удосконалюється і її система. Крім того, аналіз накопичених сучасною криміналістикою знань показав, що функції, які вона виконує, не вміщуються в рамки традиційної системи. Зважаючи на це М. В. Салтевський до основних розділів системи – методології науки криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики пропонує ввести новий самостійний елемент – криміналістичне слідознавство. На його думку, це розділ криміналістики, у якому досліджуються сліди-відображення, механізм їх утворення, методи й засоби виявлення, фіксації, дослідження та використання в розкритті злочинів. Слідознавство досліджує всі сліди-відображення, які утворюються внаслідок усіх форм взаємозв'язку (психічного, механічного, хімічного, фізичного та біологічного) матеріальних тіл живої і неживої природи. Тому слідознавство включає трасологію як учення про слідоутворення тільки слідів-відображень, котрі копіюють зовнішню форму й побудову твердого взаємодіючого об'єкта. Структуру слідознавства, на думку М. В. Салтевського, становлять учення про сліди: джерела криміналістичної інформації, механізм слідоутворення, сліди людини – зовнішності, рук, ніг, шкірного покриву, обличчя, зубів, звукового мовлення, рухових навичок, слідів пам'яті – суб'єктивних образів, сліди засобів учинення злочину; учення про документалістику – ознаки та властивості письма людини й машинопису, їх дослідження та використання в розкритті злочинів[2].

Заслуговує на увагу при дослідженні системи криміналістики й інший підхід науковця, пов'язаний із більш поглибленою деталізацією та розширенням елементів такої системи. Так, М. В. Салтевський указував, що сучасний розвиток криміналістики та інформаційно-діяльнісний підхід до-

[1] *Белкин Р. С.* История отечественной криминалистики. М.: НОРМА, 1999. С. 377.

[2] *Салтевський М. В.* Криміналістика: підручник: у 2 ч. Харків: Консум, Основа, 1999. Ч. 1. С. 9–11.

зволяють уявити систему науки криміналістики у вигляді шести блоків (розділів, частин): 1) методологічні основи криміналістики; 2) механізм учинення злочину й виникнення криміналістичної інформації; 3) джерела криміналістичної інформації; 4) засоби та методи збирання й подання криміналістичної інформації при розслідуванні злочинів; 5) криміналістична тактика; 6) криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів[1].

Істотними є напрацювання М. В. Салтевського в криміналістичній тактиці, зокрема щодо дослідження тактичних засобів слідчої діяльності, розроблення тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, етичних засад тактики слідчих (розшукових) дій. Цій проблематиці присвячені такі праці, як «К вопросу о содержании общих положений криминалистической тактики и методики расследования» (1976); «Этические аспекты тактики следственных действий» (1978); «Предварительное следствие: проблемы совершенствования тактических приемов и процессуальных форм собирания доказательственной информации» (1981); «Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике» (1984); «Значение версии специалиста в раскрытии квартирных краж по "горячим" следам» (1984, у співавт.); «Учение о криминалистической версии и планировании» (1987); «Проблеми спілкування в криміналістичній тактиці» (1998); «Средства криминалистической тактики (методологический аспект)» (1998) та ін.

М. В. Салтевський низку робіт присвячує дослідженю тактичних операцій у системі засобів криміналістичної тактики. Так, на його думку тактична операція поряд із тактичною комбінацією є різновидами тактико-криміналістичних комплексів. Вони є відносно новими, специфічними діяльністними категоріями, що розкривають функціональний бік комплексних засобів криміналістичної тактики. Тактична комбінація й тактична операція – динамічні категорії, сутністю яких є система процесуальних і непроцесуальних дій (заходів), взаємодія та вплив. Незважаючи на суто зовнішню схожість, вони є самостійними тактичними засобами, а їх розмежування відбувається на основі певних критеріїв. На його думку, операція й комбінація – це специфічні системи пізнавальних засобів криміналістичної тактики, що мають цільову впорядкованість для вирішення завдань, які виникають у процесі розслідування. Крім цього, тактична операція й тактична комбінація характеризуються однаковою властивістю цілісності, тобто повне досягнення мети можливе тільки при реалізації функцій усіх елементів системи[2]. Проте пізніше він зазначав, що тактична операція є сукупністю різнорідних тактичних засобів: слідчих, оперативних і організаційних, об'єднаних єдиною метою вирішення тактичного завдання. Відмінність цих засобів полягає в складності елементів. У тактичній операції

[1] *Салтевський М. В.* Криминалистика в современном изложении юристов: учеб.-практ. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. С. 21–30.

[2] *Його ж.* Криміналістика: підручник: у 2 ч. Харків: Консум, 2001. Ч. 2. С. 78–84.

елементами є слідчі дії, оперативно-розшукові процедури, організаційні заходи, тобто різнопорядкові тактичні засоби. Структура тактичної комбінації охоплює систему однопорядкових заходів, в основному прийомів криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. У зв'язку із цим тактична або оперативна комбінація реалізується в ході однієї слідчої дії чи оперативного заходу. Тактична комбінація має просту структуру, а тактична операція передбачає багатоходові операції, дії, прийоми та здійснюється в ході кількох слідчих дій[1].

Вивчення та аналіз наукових праць ученого свідить про те, що розроблення й дослідження проблем використання тактичних операцій і тактичних комбінацій професором М. В. Салтевським суттєво вплинули на формування концептуальних основ тактичних операцій у криміналістиці, зокрема, на розроблення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій.

Важливими є наукові розробки професора М. В. Салтевського, присвячені проблемам формування та реалізації криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, спрямованих на удосконалення й оптимізацію судово-слідчої діяльності. Серед наукових праць із зазначеної проблематики слід назвати такі: «Расследование хулиганства» (1988); «Рэкет как способ совершения преступлений» (1993); «Типичные следственные ситуации при расследовании преступлений нарушений правил охраны окружающей природной среды» (1994); «Экологические преступления: квалификация и методика расследования» (1994, у співавт.); «Комп'ютерна злочинність кримінально-правові, криміналістичні та дидактичні проблеми» (1995); «Правові та тактичні аспекти використання технічних засобів у практиці розслідування деяких видів вбивств» (1998); «Проблема представления вербальной информации техническими средствами при расследовании экономических преступлений» (1999); «Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ» (2000); «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно» (2000); «Криміналістична профілактика в наукових дослідженнях сучасної злочинності» (2001); «Ситуаційний підхід у методиці розслідування і профілактики корупції» (2002) та ін.

Окремо слід зазначити про новаторський підхід професора М. В. Салтевського в криміналістичних дослідженнях, його певну схильність до введення в науковий обіг нової термінології в криміналістиці, зокрема, таких як «групофікація»[2], «слідова картина злочину»[3], «вербальні і нонвербальні

[1] *Салтевський М. В.* Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. С. 305–308.

[2] *Його ж.* Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы). С. 14–15.

[3] *Його ж.* О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Вища шк., 1982. Вып. 25. С. 4.

слідчі дії»[1], «криміналістична акустика»[2], «криміналістична ольфактроніка», «криміналістична фоноскопія»[3] та ін. При цьому М. В. Салтевський повністю підтримував позицію Р. С. Бєлкіна про застереження від захоплення окремих науковців прагненням до створення нових термінів і нехтуванням зваженим підходом до їх розроблення. Він завжди враховував, що заміна існуючого терміна (термінів) є повною мірою виправданою лише в тому випадку, якщо новий термін позначає нове визначення поняття, зміст якого змінився або суттєво уточнений. Якщо поняття, яке позначається терміном, хоча й змінилося, але при цьому не втратило своїх суттєвих рис, тобто якщо зміни торкнулися, наприклад, лише його обсягу, то термін, ураховуючи силу мовної традиції, доцільно зберегти[4]. Слід зазначити, що М. В. Салтевський чітко дотримувався цих вимог і введення ним нових термінів у криміналістику було, на нашу думку, науково обґрунтованим і повною мірою виправданим.

Михайло Васильович Салтевський був членом редколегій збірників наукових праць, які видавались у Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку – «Криміналістика і судова експертиза», «Питання боротьби зі злочинністю», «Проблеми законності», «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», а також за межами України, керівником авторських колективів підручників «Криміналістика».

М. В. Салтевський значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів, вихованню молодих науковців. Під його керівництвом захищено 5 докторських і понад 40 кандидатських дисертацій. З упевненістю можна говорити про наукову школу професора М. В. Салтевського, учні якої продовжують справу свого вчителя, глибоко й всебічно досліджують і вдосконалюють окремі напрями сучасної криміналістики та судової експертизи. Добротний і міцний фундамент, закладений ним у наукову спадщину, завжди буде прикладом для наслідування, взірцем служіння науці, благородним ідеалам, сутєвим внеском у розвиток сучасної судової експертизи та криміналістики.

М. В. Салтевський є одним із організаторів криміналістичної науки в Україні, видатним ученим минулого століття й наукової сучасності, діапазон і коло професійних, наукових інтересів якого були надзвичайно широкими. Творча спадщина професора М. В. Салтевського велика й значуща. Його наукові праці добре знають і високо цінують не тільки вчені-криміналісти, а й практичні працівники. Як учений М. В. Салтевський був автором 3 винаходів, 9 раціоналізаторських пропозицій, понад 300 наукових праць, у тому числі автором і співавтором декількох десятків монографій, підруч-

[1] *Салтевский М. В.*. Классификация и общая характеристика следственных действий. Специализированный курс криминалистики. С. 228–234.

[2] *Салтевский М. В.*, *Жариков Ю. Ф.* Предмет, содержание и задачи криминалистической акустики. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1988. Вып. 37. С. 118–124.

[3] *Специализированный курс криминалистики*. С. 145.

[4] *Белкин Р. С.* Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. М.: Высш. шк. МВД СССР, 1970. С. 63–64.

ників і навчальних посібників із криміналістики. Ним була запропонована нова система навчального курсу криміналістики, розроблено основи криміналістичної дидактики, закладено основи криміналістичної акустики, ольфактроніки та ін.

Наукові розробки, праці Михайла Васильовича й сьогодні не втратили своєї актуальності та цінності, залишаючись затребуваними науковцями, практиками, судовим експертами, працівниками правоохоронних органів, суддями тощо. Теоретичні положення, викладені в його наукових працях як одного із фундаторів криміналістики, мають практичну значущість і нині допомагають практичним працівникам успішно боротися зі злочинністю й суттєво впливають на подальший розвиток сучасної криміналістики.

Декілька поколінь науковців і практичних працівників пам'ятають Михайла Васильовича Салтевського як талановитого вченого, вимогливого вчителя, принципову й доброзичливу людину. Його лекції з великим інтересом сприймалися студентською аудиторією, вирізнялися високою майстерністю, змістовністю, глибокими фундаментальними знаннями та водночас простотою й доступністю викладення, тісним зв'язком із судово-слідчою та експертною практикою, «живою» науковою мовою. Михайло Васильович був не тільки видатним ученим-криміналістом, а й прекрасним педагогом. Оскільки за професією й покликанням він був учителем, то звичайно ж і цікавим оповідачем, блискучим лектором, який уміло поєднував фундаментальні знання з фізики, математики, криміналістики та величезний практичний досвід судового експерта із сучасними потребами практики боротьби зі злочинністю.

Професору М. В. Салтевському були притаманні високі людські якості – інтелігентність, незвичайна тактовність, душевна широта, гострий гумор, життєлюбність, чуйність, доброзичливість, незмінно відзначалися його ерудиція та інтелект. Привітний, шляхетний, енергійний, безкорисливий, щирий, завжди усміхнений, він усіх вітав добрим словом, дарував частину своєї душі. Михайло Васильович Салтевський був видатним, талановитим науковцем-криміналістом, але водночас і чудовим практиком, експертом, дослідником, блискучим експериментатором, раціоналізатором і винахідником. Михайло Васильович Салтевський у пам'яті учнів назавжди залишається як великий Учитель і Людина, яка була віддана високим життєвим та науковим ідеалам. Вимогливість до себе, надзвичайна працездатність, високий професіоналізм, людяність і порядність сприяли набуттю ним авторитету серед широкої юридичної громадськості, вдячності його численних учнів.

Салтевський Михайло Васильович – УЧИТЕЛЬ багатьох поколінь юристів-практиків і науковців, генератор наукових ідей, відомий, талановитий учений, безмежно відданий КРИМІНАЛІСТИЦІ. Я пишаюся тим, що ще аспірантом пройшов школу молодого вченого в М. В. Салтевського та під його керівництвом у січні 1999 р. захистив кандидатську дисертацію. Михайло Васильович щиро ділився своїми знаннями, досвідом з учнями. Зерно добра та любові до науки, закладене Михайлом Васильовичем, зростає в наукових працях його послідовників.

ВЛИЯНИЕ НАУЧНЫХ ИДЕЙ ПРОФЕССОРА М. В. САЛТЕВСКОГО НА РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ И СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Шевчук В. М.

Рассмотрен жизненный путь, научная, преподавательская, судебно-экспертная и общественная деятельность общеизвестного как в Украине, так и за рубежом профессора М. В. Салтевского, выдающегося ученого прошлого века и научной современности. Исследовано влияние его научных идей на развитие криминалистики и судебной экспертизы. Освещена деятельность известного ученого как одного из основателей отечественной криминалистической науки, основателя научной школы в криминалистике, прослежены широта диапазона и круг его профессиональных, научных интересов как талантливого исследователя, новатора и генератора научных идей. Исследован его значимый вклад в развитие общей теории криминалистики, теории криминалистической идентификации, частных криминалистичних теорий, криминалистической техники, криминалистической тактики и методики расследования отдельных видов преступлений. Проанализированы научные работы ученого и его влияние на становление и развитие современной криминалистики и судебной экспертизы.

Ключевые слова: криминалистическая наука, судебная экспертиза, профессор М. В. Салтевський, один из основателей научной школы в криминалистике, криминалистическая акустика.

INFLUENCE OF SCIENTIFIC IDEAS OF PROFESSOR M. V. SALTEVSKYI ON DEVELOPMENT OF MODERN CRIMINALISTICS AND FORENSIC EXAMINATION

Shevchyuk V. M.

The paper covers life path, scientific, teaching, forensic-expert and public activity of well-known in Ukraine and abroad professor M. V. Saltevskyi, an outstanding scientist of the past century and scientific modernity. The influence of his scientific ideas on the development of Criminalistics and forensic examination is studied. The activity of a well-known scientist as one of the founders of the national criminalistic science, the founder of the scientific school in Criminalistics is highlighted, there is retraced the width of the diapason and the range of professional, scientific interests of a gifted researcher, innovator and generator of scientific ideas. His significant contribution to the development of the general theory of Criminalistics, the Theory of Ciminalistic Identification, specific criminalistic theories, criminalistic technics, criminalistics tactic and the technique for investigation of certain types of crimes are researched. The scientific works of the scientist and his influence on the formation and development of modern Criminalistics and Forensic Examination are analyzed. Formation and development of Criminalistics in Ukraine and in the former USSR is closely related to the name of Professor M. V. Saltevskyi. He is one of the founders of the Criminalistic Science, since there is no section in Criminalistics where Mikhail Vasil'evich did not make his significant scientific contribution to its formation and further development. A particular attention was paid to the study of the subject, the system and methodology of Criminalistics, prospective areas of criminalistic technics, forensic examination, theory of evidence in the criminal procedural and information law, and computer information. The scientific developments of M. V. Saltevskyi in criminalistic tactics,

in the methods of investigating certain types of crimes are essential. The scientific heritage of Professor M. V. Saltevskyi today largely determines the current directions of scientific research in Criminalistics.

Keywords: Criminalistic science, forensic examination, professor M. V. Saltevskyi, one of the founders of the scientific school in Criminalistics, criminalistic acoustics.

УДК 378.124.2 (340.6)

В. А. Ольховский, заведующий кафедрой судебной медицины, медицинского правоведения Харьковского национального медицинского университета, доктор медицинских наук, профессор,
В. В. Бондаренко, доцент кафедры судебной медицины, медицинского правоведения Харьковского национального медицинского университета, кандидат медицинских наук

ВКЛАД ЗАСЛУЖЕННОГО ПРОФЕССОРА Е. О. МУХИНА В РАЗВИТИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СУДЕБНОЙ МЕДИЦИНЫ (к 250-летию со дня рождения)

Освещен вклад известного отечественного ученого, врача и педагога, заслуженного профессора Ефрема Осиповича Мухина в развитие и становление отечественной судебной медицины начала XIX в. Показан жизненный и творческий путь ученого, наиболее значимые научные достижения, основные этапы преподавания судебной медицины в высшей медицинской школе.

Ключевые слова: Ефрем Осипович Мухин, ученый, врач, педагог, судебная медицина, заслуженный профессор Московского университета.

В 2016 г. в Украине отмечался 250-летний юбилей со дня рождения выдающегося отечественного ученого, анатома, физиолога, хирурга, травматолога, гигиениста и судебного медика заслуженного профессора Ефрема Осиповича Мухина (1766–1850), видного представителя отечественной медицины первой половины XIX в.

Ефрем Осипович Мухин известен медицинской общественности, прежде всего, как опытный врач-хирург, учитель Н. И. Пирогова, И. В. Буяльского и И. Е. Дядьковского, основоположник анатомо-физиологического направления в медицине и учения о главенствующей роли нервной системы в процессах здорового и больного организма. Являясь автором более чем 50 научных работ по различным направлениям теоретической и клинической медицины, профессор Е. О. Мухин внес также определенный вклад и в развитие отечественной судебной медицины, будучи с 1813 по 1835 гг. профессором кафедры анатомии, физиологии и судебной медицины Импера-

© Ольховский В. А., Бондаренко В. В., 2017